

IN MEMORIAM

Akademik Radoslav Katačić (1930. – 2019.)

Govor na oproštaju od Radoslava Katičića

U četvrtak 29. kolovoza 2019. na zagrebačkom groblju Mirogoj sahranjen je akademik Radoslav Katičić, znanstvenik svjetskoga glasa, dugogodišnji nastavnik Hrvatskih studija, iznimno zaslužan za uspostavu kroatologije kao discipline.

Poštovana gospođo Katičić, draga Ioanna, dragi Natko, Dorice i Antice, draga obitelji i rođaci profesora Katičića, poštovani akademici, profesori, predstavnici hrvatske države, vodećih znanstvenih, visokoobrazovnih i kulturnih institucija, predstavnici javnoga života u svim područjima, poštovani kolege, dragi prijatelji i štovatelji profesora Katičića,

pozvali su me obitelj mojega poštovanoga profesora s jedne strane, a gospodin rektor Sveučilišta u Zagrebu prof. dr. sc. Damir Boras s druge, da vam se prigodom ovoga oproštaja obratim. Činim to stoga i u ime gospodina rektora i Sveučilišta u Zagrebu i u svoje osobno ime kao prijatelj drage obitelji.

Prije nekoliko dana napustio je ovaj svijet i ovo tijelo duh koji je duboko obilježio humanističku znanost i hrvatsku kulturu svojim stvaralaštvom od sredine XX. stoljeća do danas. Gorostas umom, a i velik čovjek, kakva se rijetko sreće. On nije bio samo izuzetan znanstvenik i profesor u zagrebačkoj i hrvatskoj sredini, nego i u bečkoj, europskoj i svjetskoj. I čak je doživio i priznanja koja to pokazuju, što se takvim ljudima ne događa uvijek. Ne samo naše Sveučilište, nego ni Sveučilište u Beču nema mnogo profesora čijim se članstvom diči čak sedam akademija znanosti: hrvatska, austrijska, norveška, bosansko-hercegovačka, kosovska, Academia Europea i Accademia Nazionale dei Lincei u Rimu. No taj sjaj priznanja samo je usputna posljedica veličine i širine njegova duha i djela.

Život i djelovanje

Radoslav Katičić rodio se je 3. srpnja 1930. u Zagrebu. Umro je 10. kolovoza 2019. u Beču u 90. godini.

Sa suprugom Ioannom, rođenom Michailidou, Grkinjom s Ponta, kako su voljeli naglašivati, imao je troje krasne djece: Natka, Doricu i Anticu, koji su ovdje sa svojim supružnicima: Andreom, Andreasom i

Silvom. Od svojih kćeri imaju petero unučadi – to su: Anton i Ioanna, te Niko, Jan i Kristina.

Odlučio je studirati klasičnu filologiju i diplomirao je 1954. Doktorirao je s indoeuropeističkom temom 1959. Već je 1958. postao asistent na tada vakantnoj Katedri za poredbenu indoeuropsku lingvistiku. U vrijeme kada je početak politike nesvrstanosti tomu pogodio, dobio je zadatak osnovati indologiju. Bio je od 1961. do odlaska u Beč 1977. pročelnik Odsjeka za opću lingvistiku i orijentalne studije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, na kojem je on osnovao i vrlo sustavno utemeljio studije opće lingvistike i indologije.

Ja sam ga upoznao kao svojega profesora 1970. kada je već bio izvanredni profesor, a od 1972. i redoviti profesor. Bio je tako sjajan učitelj da sam uz studije indologije i filozofije, upisao i paralelni studij lingvistike i grčkoga, najviše zato da mogu slušati sva njegova predavanja i seminare, kojima smo mi studenti bili očarani. No bila je ta očaranost i zahtjevna, pa i bolna. Upravo najbolji studenti znali su osjećati čudnu mučninu nakon njegove nastave, jer je bilo tegobno osjećati koliko treba naučiti i znati da možete vladati građom i istraživati predmete kojima se je on bavio. A ipak smo bili očarani! Jer je profesor Katičić otvarao pred našim očima svjetove, davne i suvremene, neusporedivo šire od stvarnosti u kojoj smo živjeli, iznosio neprestano veliko bogatstvo istančanih obavijesti iz riznice svojega znanja, i tumačio i najteže teme s tolikom jasnoćom razumijevanja da je to izgledalo kao da nam svagdje kroz neprobojni gustiš prašume činjenica otvara putove kojima se može lako prolaziti i dolaziti do dalekih i širokih vidika.

Već su od 1956. Katičić i Bulcsú László stali u Zagrebačkom lingvističkom krugu širiti znanja o strukturalizmu i najsuvremenijim jezikoslovnim teorijama, koje su živo pratili, tako da je to pridoneslo procvatu jezikoslovlja u Zagrebu i Hrvatskoj. Takvu je otvaranju suvremenim metodama služio i časopis „Suvremena lingvistika”, pokrenut u 1960-im godinama, koji je dugo uređivao upravo Katičić.

A u tim godinama događale su se burne promjene i u politici, došlo je do smjene drugoga najmoćnijega čovjeka u Jugoslaviji, Aleksandra Rankovića, i prvi dah slobode odrazio se je i na lingvistiku i hrvatski jezik, te doveo i do donošenja Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika 1967. u krugu u kojem je sudjelovao i Radoslav Katičić te vlastoručno zapisivao tekst koji se je dogovarao. To je bio početak Hrvatskoga proljeća.

Jezikoslovac

U 1970-im godinama, u vrijeme povratka represivnih metoda u politički sustav, opet se je Katičić mogao baviti jedino onim što je najviše i volio, znanošću. Na početku toga desetljeća objavio je dva izuzetna jezikoslovna djela kod izdavača Moutona u Haagu, na kojima je, naravno, već prije toga dugo radio: *A Contribution to the General Theory of Comparative Linguistics* (1970.) i *Ancient Languages of the Balkans* (1976.).

Prva se od njih bavi teoretičkim promišljanjem poredbenoga jezikoslovlja, što je na tom, uglavnom pozitivistički usmjerenom, polju, bila bitna novina. Raspravlja oštroumno o odnosu jezične raznolikosti i jezične srodnosti. Raspravlja o tom kako je jezična mijena ireverzibilni proces jer dovodi redovito do stapanja različitih fonema i time određuje smjer jezičnoga vremena. Da nema drugih jezičnih procesa, ona bi sama ugrozila priopćivost poruka jezikom. Svojom je knjigom Katičić pokazao da se dijakronijska lingvistika može jednako strukturalistički interpretirati kao i sinkronijska, iako je prije toga strukturalizam uglavnom zanemarivao to pozitivističko područje. To umijeće da se prihvate najsvremenije metode, a da se istraživač time ne okoristi da se rastereti ranije stečenih dragocjenih područja znanja, traži veliku umnu snagu, i predstavlja jednu od najznatnijih odlika svega Katičićeva znanstvenoga rada te ocrtava njegovu znanstvenu veličinu.

U knjizi o starim balkanskim jezicima nastavlja se Katičić učeno na rad niza lingvističkih i arheoloških prethodnika, ali daje nove precizne prinose poznavanju predgrčkih supstratnih jezičnih idioma, onih istovremenih sa starogrčkim poput makedonskoga ili paionskoga, te thračkoga i illyrskoga jezičnoga sklopa. I tu utvrđuje, poglavito na temelju illyrske antroponimije, da treba razlikovati venetsko-histarsko-liburnski jezični tip, delmatsko-panonski, i pravi illyrski na jugu, i time odbacuje pojednostavljenu sliku o jedinstvenome illyrskom na cijelom našem području.

Različitim se jezikoslovnim temama bavio Radoslav Katičić i u svojim člancima skupljenima u *Jezikoslovnim oglecima* (ŠK, Zagreb, 1971.) i *Novim jezikoslovnim oglecima* (ŠK, Zagreb, 1986., ²1992.). Raspon tema je već u prvoj knjizi velik: od pojmovlja strukturalističkoga jezikoslovlja, preko pitanja jezične norme, pa sintaktičkih studija, o srodnosti jezika (tipološkoj, genetskoj i kontaktnoj), pa sve do poetike i pitanja odnosa jezika i književnosti. U svim tim područjima Katičićeva su promišljanja izuzetno oštroumna i poticajna.

U drugoj knjizi bavio se je Katičić nekim temeljnim filološkim pitanjima o temeljima jezikoslovlja, pitanjem identiteta jezika, opet književnim jezikom, zatim ponovo sintaktičkim temama, i ponovo poetičkim

temama. Katičićeve su sintaktičke rasprave u kojima razvija transformacijsku sintaksu za hrvatski jezik, zapravo predradnja za njegovu veliku Sintaksu hrvatskoga književnog jezika (JAZU - Globus, Zagreb, 1986., ²1992.). Rasprave o književnom jeziku, identitetu jezika, o jezičnoj normi i o postanku suvremenoga jezičnoga standarda pripremale su ga za pred-sjedanje Vijećem za normu hrvatskoga standardnog jezika (2005. – 2012.), a i za sintetičko djelo *Hrvatski jezik* (ŠK, Zagreb, 2013.).

Te je radove Katičić objavljivao u godinama kada smo imali prilike kao studenti na njegovim predavanjima s divljenjem pratiti nastanak njegovih teoretičkih zamisli i rješenja sintaktičkih i drugih jezikoslovnih pitanja.

Osobito velik prinos hrvatskomu jezikoslovlju, a ujedno i sintaktičkoj literaturi uopće, predstavlja njegova Sintaksa hrvatskoga književnog jezika (JAZU - Globus, Zagreb, 1986., ²1992.) kao dio velike gramatike HAZU. Ona je izišla, dakle, poslije njegova prijelaza na Sveučilište u Beču. To pokazuje da je nakon toga prijelaza Katičić naprosto nastavio biti jednako znanstveno prisutan i u hrvatskoj sredini. Koliko mi je poznato – iako se generativna gramatika razvija u anglosaksonskoj lingvistici još od 1960-ih godina – ni za engleski još nema cjelovita gramatičkoga pregleda, ni cjelovite sintakse u generativističkom duhu, a Katičić je – doduše, ispuštajući simboličku formalizaciju pravila, uspio proizvesti cjelovitu proizvodnu i pretvorbenu skladnju hrvatskoga jezika! Čini se, jedinoga jezika u svijetu koji je dobio takvu cjelovitu transformacionalističku obradbu sintakse.

Dvije su najznatnije vrline te Sintakse 1. odabir korpusa na kojem se jezik opisuje i 2. strogo deduktivna metoda opisa.

Nakon opisa gramatičkoga ustrojstva nesložene rečenice kao temelja sintakse, Katičić sustavno gradi više katove sintaktičkih gradnji na preoblikama. Svaki je naredni razred preobličenih gramatičkih ustrojstava rečenična zgrada za jedan kat preoblika viša od prethodne.

Pri tome obilje živih primjera iz hrvatske književnosti od XVIII. stoljeća do danas daje tomu strukturalističkomu i transformacionalističkomu opisu sintakse i ovjerenost i potpunost i istančanost, koje bez takva korpusa ne bi postigao. Radi se o djelu koje predstavlja do tada nedosegnut domet sustavnoga teorijskoga uvida u sustav hrvatskoga jezika i koje je zavrijedilo da bude prijelomno u hrvatskoj lingvistici, samo mu se moraju naći dorasli nastavljači!

Ujedno je tako utemeljena i sustavno opisana sintaksa, i zbog korpusa i zbog sustava, svojom istinoljubivošću i dokaznom snagom ugrozila mit o jedinstvu srpskohrvatskoga jezika pa se je odmah u srpskoj akademskoj zajednici pokrenula hajka na nju, a njoj su se pridružili i neki hrvatski jezikoslovci. Ta je hajka tek nakon više od godine i pol dana zaustavljena

studijama nekoliko hrvatskih jezikoslovaca o Katičićevoj Sintaksi u posebnom broju časopisa Jezik (1988., br. 1-2).

Otada je Katičić (u 1990-im godinama) objavio i više eksplicitnih radova o odnosu hrvatskoga i srpskoga jezika na njemačkom i engleskom da se objasni neutemeljenost političkoga ideologema o jedinstvenom jeziku.

Književni povjesničar

Ni Katičićevi književnopovijesni i književnoteoretski radovi ne zaoštaju za jezikoslovnima.

U književnopovijesne radove pripada i njegov velik i izvrstan sintetički indološki pregled Stara indijska književnost, sanskrtska, palijska i prakrtska (MH, Zagreb, 1973.). O toj knjizi i njenim vrlinama već sam više puta pisao. Samo ću spomenuti da ona daje pouzdan i razumljiv pregled stare indijske književnosti s velikom odlično probranom bibliografijom o svakom njezinu području. Postala je temeljni priručnik na studiju indologije, i znatan prinos poznavanju velike staroindijske baštine u hrvatskoj znanstvenoj i kulturnoj sredini.

Amo pripada i njegov sažet i vrlo obavijestan pregled Bizantska književnost (Povijest svjetske književnosti 2, Liber-Mladost, Zagreb, 1977.).

Hrvatskoj književnosti posvećen je niz članaka i studija okupljenih npr. u zbirci Na kroatističkim raskrižjima (Hrvatski studiji, Zagreb 1999.), gdje su skupljeni prilozi o temama od etnogeneze Hrvata, preko srednjovjekovne, renesansne i barokne književnosti, do pisaca XIX. stoljeća i do Krleže.

No i među književnopovijesnim se djelima kao magnum opus ističe Katičićevo djelo *Litterarum studia* (Matica hrvatska, Zagreb 1998.), kako se zove hrvatska preradba djela pisana za Austrijsku akademiju znanosti pod naslovom *Literatur- und Geistesgeschichte des kroatischen Frühmittelalters* (Österreichische Akademie der Wissenschaften, izdano u Beču godinu nakon izdanja hrvatske preradbe, 1999.). Tu je na temelju izvrsna poznavanja izvora na svim jezicima na kojima se mogu naći i na temelju nepregledne, ali većinom fragmentarne, sekundarne literature iz niza disciplina filoloških, arheoloških, povijesnih i drugih, Katičić dao divovsku sustavnu sliku hrvatske kulture i književnosti i njihovih temelja, sažeto od pretpovijesti, a iscrpno od kasne antike pa do XII. stoljeća. Samo to djelo bilo bi dostatno da ga uvrsti u nenadmašne velikane hrvatske znanosti, a i međunarodne medievistike!

Tu je o pretpovijesti hrvatskoga slavenskoga naroda i njegovoj usmenoj književnosti uspio reći tek malo (*Litterarum studia*, str. 305-318), mnogo

manje nego o povijesti zemlje u koju su se doselili, ali je i toj temi našao mjesta u takvu pregledu ranosrednjovjekovne kulture.

Rekonstrukcija praslavenskih sakralnih tekstova

No od 1987. pa do 2001. stao je objavljivati priloge o svojim istraživanjima na području rekonstrukcije formula praslavenske i balto-slavenske vjerske i pravne usmene predaje u godišnjaku Wiener Slawistisches Jahrbuch, a nešto je od toga objavljeno i u zagrebačkom časopisu *Studia ethnologica*. Nastavljajući se na radove V. V. Ivanova i V. N. Toporova, uspio je rekonstruirati bitne elemente balto-slavenske pretkršćanske religije i mitova. Oni bacaju mnogo svjetla i na duhovnu baštinu koju su Slaveni, i posebno Hrvati, donijeli pri doseljenju u svoju sadašnju domovinu i upisali na mnogo mjesta i u njene toponime, oronime i hidronime.

Otada je opet rezultate tih svojih istraživanja stao objavljivati i za hrvatsku znanstvenu i kulturnu javnost na hrvatskom. To je, počevši od 2008., urodilo velikim petoknjižjem: knjiga *Božanski boj* (Ibis-grafika, Zagreb) izišla je 2008., za njom se je pojavila 2010. i druga *Zeleni lug* (Ibis-grafika - MH, Zagreb), zatim 2011. treća *Gazdarica na vratima* (Ibis-grafika - MH, Zagreb), a 2014. i četvrta, *Vilinska vrata* (Ibis-grafika - MH, Zagreb), dok se peta, sintetički pregled i interpretacija rezultata, *Naša stara vjera* (Ibis-grafika - MH, Zagreb) pojavila 2017. – za nju je Radoslav Katičić, već teško bolestan, trebao i pomoć sina Natka pri zapisivanju – i ta je knjiga zaokružila taj veliki opus. On predstavlja danas vjerojatno najveću sintezu znanja i plodova istraživanja praslavenske i balto-slavenske pretkršćanske sakralne književnosti i kulture u svjetskoj slavistici i indoeuropeistici. To je prinos hrvatskoj, ali i svjetskoj znanosti, kakav bi osigurao besmrtnost svojemu autoru i da se ničim drugim nije u životu bavio!

Taj slavistički i balto-slavistički filološko-mitološki opus utvrđuje i bitno novu slavistiku nasuprot tradicionalnoj, osnovanoj na paleoslavistici, staroslovenskom i njegovim nacionalnim redakcijama, kakvu je utemeljio Vatroslav Jagić u XIX. stoljeću. Ta nova slavistika ne odbacuje ništa od one klasične utemeljene na najstarijem slavenskom jeziku pisane riječi, ali ju dopunjuje novim neizmjerljivo velikim područjem istraživanja slavenske kulture kakva je posvjedočena na narodnim idiomima i jezicima svih slavenskih naroda u usmenoj književnosti, a seže u još dublju pretpismenu prošlost, kulturu i jezik. Nju je na zasadama Ivanova i Toporova od 1960-ih godina, razradio Radoslav Katičić u neslućenom opsegu i otvorio mnoge posve nove široke vidike. Jasno je da je i tim zamašnim novim pristupom naišao na protivljenja u tradicionalnoj slavistici, i da će trebati proći neko vrijeme da se vidi koliki su se tu novi vidici otvorili!

Ipak, već sada taj je rad Radoslava Katičića, uz neka protivljenja, naišao i na živ odjek u našoj sredini u krugovima filologa, ali i izvrsnih etnologa predvođenih profesorom Vitomirom Belajem, i niza arheologa (Vladimir Sokol, Juraj Belaj) i nekih povjesničara umjetnosti i kulture (Vladimir Gvozdanović / Goss).

Hrvatski jezik

Između 2005. i 2012. godine akademik Katičić bio je i predsjednik Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika, u koje su, pored njega, bili birani ugledni jezikoslovci sa svih ustanova u Hrvatskoj koje se relevantno bave hrvatskim jezikom. Vijeće je mjerodavno raspravljalo o svim temeljnim pitanjima hrvatskoga književnoga jezika, o njegovu odnosu prema narječjima, o njegovu odnosu prema književnoj baštini – jer su oba bila poremećena jezičnom politikom u prethodnom stoljeću – o odnosu prema drugim jezicima, o naravi norme, o funkcionalnim stilovima i o razvoju nazivlja, a povremeno i o aktualnim, još otvorenim pitanjima hrvatske gramatike i pravopisa. Sva su izlaganja predsjednika, rasprave na sjednicama i zaključci bili objavljeni na mrežnim stranicama Vijeća, a nakon što je ministar Željko Jovanović 8. svibnja 2012. ukinuo Vijeće bez razgovora ili obrazloženja, a kamoli zahvale, objavljeni su i u posebnom broju časopisa *Jezik* (god. 60, posebno izdanje, travanj 2013.). Riječima samoga Katičića „Opet se politika grubo dohvatila hrvatskoga standardnog jezika... Ali ne treba se dati smutiti...” (*Hrvatski jezik*, 2013., str. 241-242).

U svim je svojim radovima Radoslav Katičić dolazio do najvećih i najpouzdanijih rezultata upravo zahvaljujući širini svojih znanja, širini područja kojima je ovladao, multidisciplinarnomu pristupu, kao i snazi prosudaba i oštroumnosti s kojom je umio prosuđivati pitanja kojima se bavio. Sva su se njegova znanja tako našla upregnuta i u posljednju njegovu jezikoslovnu i jezičnopovijesnu knjigu *Hrvatski jezik* (ŠK, Zagreb, 2013.), sažetu, stilom popularnu, ali znanjem vrhunsku znanstvenu sintezu povijesti hrvatskoga jezika, kojom je on i najbolje definiran kao poseban književni ili standardni jezik. Kao i u svojoj novoj slavistici, i u ovoj novoj kroatistici spojio je perspektive književnoga jezika utemeljenoga na staroslovenskoj pismenoj kulturi, dakle „slovenskoga jezika”, i jezika isprva usmene književnosti, koji je onda podao svoje narječne stilizacije - čakavsku, kajkavsku i štokavsku - književnomu „hrvatskomu jeziku”, te jezika kojemu je latinski bio civilizacijski uzor, na kakvu su se razvili svi novi zapadnoeuropski jezici, pa tako i hrvatski, koji se je iz te, u biti humanističke, perspektive nazivao još i „lingua illyrica”. Promatrajući te suodnose perspektiva kroz povijest jezika, Katičić je u toj knjizi dao najbolji dokaz

posebnosti i vlastitosti hrvatskoga jezika jer takav „genetski kod” nema nijedan drugi jezik na svijetu. I kao takav, on treba biti i u budućnosti, kao što je bio tijekom povijesti, u službi izražavanja svih sadržaja suvremene nacionalne i međunarodne, europske i svjetske, civilizacije u okviru hrvatske kulture, komunikacijski omogućujući njen stalan razvoj.

Osoba i značaj

Predavanja Radoslava Katičića dok smo bili studenti, a poslije čitanje njegovih radova i knjiga, i, posebice, razgovori s njime bili su među najvećim intelektualnim užicima u životima svih nas i svih onih koji su imali sreću poznavati njega i njegova djela.

Radoslav Katičić bio je i kao osoba posve izuzetan. Spomenut ću samo kako je znao razgovarati sa svakim, s najvećim znanstvenicima i s običnim ljudima na svojim terenskim istraživanjima, poklanjajući im dostojnu ljudsku pažnju i živo zanimanje za njih. Druga vrлина koja ga je resila bila je ta da se nikada nije ni na što tužio. U telefonskim razgovorima, i kada je već imao velike teškoće s vidom i kretanjem, uvijek bi mi naglašivao da je zapravo dobro, a onda hvalio brigu svoje drage supruge Ioanne, i njihovu zajedničku zahvalnost svojoj divnoj djeci, Natku, Dorici i Antici. A od djece same čuo sam da je osobitu posvećenost i požrtvornost u tom razdoblju ocu pokazivala draga Antica.

Možda je duh Radoslava Katičića napustio ovo tijelo i ovaj vidljivi svijet, ali nikada ne će napustiti znanosti kojima je dao gorostasne prinose, niti hrvatsku kulturu koju je obogatio kao malo tko, niti će napustiti nas koji smo imali sreću poznavati ga, učiti od njega i osjećali veliku zahvalnost i ljubav prema njemu za sve što smo od njega primali!

Draga Ioanna, draga djeco, draga obitelji, vjerujem da dobro znate što osjećam zajedno s vama jer me poznajete. Osjećam s vama izrazitu bol zbog ovoga gubitka, ali i zahvalnost, radost i ponos što smo imali Radoslava Katičića među nama, prisutna u našim životima, jednoga od najsajnijih ljudi što se u životu mogu sresti!

Dragi Radoslave, znam da nas nikada nećeš napustiti, i nastaviti ćemo živjeti s Tobom do susreta onkraj ovoga života!

prof. dr. sc. Mislav Ježić